

DOI 10.4467/25439561KSR.22.021.16373

JELENA MARIĆEVIĆ BALAĆ
Univerzitet w Novom Sadu
Novi Sad

 <https://orcid.org/0000-0002-9590-0305>

ANONIMNA POEZIJA U SRPSKOJ KNJIŽEVNOSTI 18. VEKA

ANONYMOUS POETRY IN SERBIAN LITERATURE OF THE 18TH CENTURY

Sažetak

Pored autora koji su svoju poeziju objavljivali pod svojim imenom, u okviru štampanih publikacija ili u rukopisima, sačuvan je obiman korpus pesama koje su beležene i objavljene adespotno. Većina pesama spada u korpus takozvanog građanskog pesništva, koji čine posebnu tipološku celinu. Postoje pesnički zapisi za koje se pouzdano ne može tvrditi ko im je autor, već se navode pretpostavke (stihovi u *Stematografiji* (1741) Hristifora Žefarovića) i, najposle, emblematski zbornik *Itika Jeropolitika* (1774) u kome embleme prate anonimni stihovi. Temi zaborava pristupljeno je kroz problem nepoznatog autorstva u srpskoj književnosti 18. veka. Cilj je da se kroz predlog tipologije anonimne poezije definiše problem i odrede njene moguće poetičke karakteristike.

Abstract

This paper approaches the theme of oblivion through the problem of unknown authorship in Serbian literature of the 18th century. Along with poetry published by known authors, printed publications or manuscripts preserve an extensive corpus of poems recorded and published by anonymous authors. Majority of such poems belongs to the corpus of so-called civic poetry – a special typological whole. For some poetic records, it is not possible to state with certainty who the author is. However, there are some assumptions based primarily on verses in Hristifor Žefarović's *Stematography* (1741) and also on the emblematic

collection, *Itika Jeropolitika* (1774), where emblems are accompanied by some anonymous verses. By proposing the typology of anonymous poetry, our goal is to define the problem and to determine possible poetic characteristics.

Ključne reči: anonimna poezija, barok, srpsko građansko pesništvo, heraldika, emblematika
 Keywords: anonymous poetry, baroque, Serbian civic poetry, heraldry, emblems

Srpska poezija 18. veka može se smatrati važnom u kontekstu geneze srpskog pesništva. Ovaj deo pesničkog nasleđa ne samo da je uticajan za dalje tokove srpske književnosti, već nastavlja tradiciju srednjovekovne, narodne, ali i dubrovačke književnosti renesanse i baroka. Pišući o „pjesničkim obrascima XVIII vijeka u srpskoj poeziji XIX vijeka”, Dušan Ivanić napominje da „[...] pjesnički tekst nastao u srpskoj tradiciji XVIII vijeka, i kad je proizvod individualnog napora, ugrađuje veze s narodnim i crkvenim duhovnim pjesništvom, te sa dubrovačko-dalmatinskom i jezički bliskom hrvatskom književnošću, da ne pominjemo druge srednjoevropske kulture, a posebno veze sa ruskom kulturom”¹.

Postojanje autorske i anonimne poezije u ovom periodu može se reći da predstavlja svojevrsnu dvojakost, ali ne i poetičku nekoherentnost. Pitanje anonimnosti više je posledica konteksta i okolnosti oko zapisivanja pesama, no što je bila intencionalna pojava. Srpsko građansko pesništvo bilo je prepisivačko i meličko. Reprezentuje sve ono što nije štampano u knjigama, časopisima, novinama, nego sačuvano u rukopisima. Pisano je laički, za profani svet, na žučkastoj, hrapavoj, a uniformnoj i jeftinoj poslovnoj hartiji. Ne postoje dve iste pesmarice, a nema nijedne koja ne poseduje bar neku od odlika prethodnih i potonjih. Pesme su upisivane bez imena autora, uz izuzetak *Pesmarice Save Petrovića*, koji je navodio od koga je dobio pesmu. Sastavljači pesmarica pesme beleže bez ikakvog reda, onako kako su ih pribavljali ili po asocijaciji, eventualno počinjući od ozbiljnijih tema (religioznih, refleksivnih, rodoljubivih), idući ka slobodnijim (humornim, lascivnim). Pesme se češće obeležavaju brojem, a ne naslovom².

Rukopisne pesmarice tvore svojevrsnu, predvukovsku tradiciju zapisivanja pesama. To je bila lirika zasnovana na religijskoj i narodnoj književnosti. Iako se u pesmaricama mogu pročitati autorske pesme (Dositeja Obradovića, Jovana Rajića, Zaharije Orfelina, Lukijana Mušickog, Sterije, Zmaja, pa čak i prevodi Šilerove

¹ D. Ivanić, *Ka genezi srpske poezije (pregledi i studije)*, Beograd, Licej, 2011, s. 31.

² Istorijat i opšte poetičke odlike srpskog građanskog pesništva najpodrobnije su opisane u predgovoru dvotomne hrestomatije, koju je priredio Borivoje Marinković. Hrestomatija predstavlja do sada najobimniji korpus štampanih pesama srpskog građanskog pesništva. Videti: B. Marinković, *Srpska građanska poezija XVIII i s početka XIX stoleća I – II*, Beograd, Prosveta, 1966.

i Lesingove pesme)³, značajan deo korpusa čini građa narodnih pesama, pa se tako pesmarice mogu imenovati „izvorima za proučavanje usmenog pesništva”⁴, starijim načinom beleženja usmenih pesama, pa i prvim beleženjima bećaraca⁵. Otuda se pod srpskim građanskim pesništvom podrazumeva građa, koju bi trebalo uvek sagledavati kao poetički koherentnu celinu, bez obzira na to što se unutar nje sublimišu različite individualne poetike. U tom smislu, ona je primer koliko je za taj kontekst irelevantno ko je napisao ili zapisao neku pesmu.

Početak opadanja srpskog građanskog pesništva koincidira sa pojavom *lira*, štampanih pesmarica, tako da je anonimnost pojedinih pesama uslovalo upravo to što su se širile u individualnim prepisima i rukopisima, pa je razlog zbog kojeg se pesma zapisivala bila njena popularnost, melodičnost ili lični afinitet zapisivača, no što je bilo važno ko je pesmu napisao. S obzirom na brojne satirične pesme, koje su kritikovale sveštenstvo, žene i Cincare, ali i pesme erotskog karaktera, štaviše vrlo lascivne, ne čudi što pesme nisu potpisivane, jer bi to stvorilo društvene neprilike pesniku. Anonimnost je, stoga, oslobađala pesnički izraz i sâm jezik, što je utrlo put idejama *libertenstva* u srpskoj književnosti. Čitana u kontekstu *Smrti autora* Rolana Barta, srpska građanska poezija mogla bi da se sagleda kao pojava koja postaje implicitno svedočanstvo o srpskom građanskom društvu i pojedincu 18. veka. Ako se, naime, ima u vidu da je „[...] paradoksalno reći da djelo piše autora, što bi u Barthesovu slučaju značilo da se autor neizbježno služi već dovoljno poznatim frazama i izrazima – zapravo nesvesnim citatima – pa je zbog toga iluzorno govoriti o originalnom autorstvu i individualnom stvaralaštvu”⁶, korpus srpskog građanskog pesništva oblikovalo bi kolektivnog ili mozaički imaginiranog „autora”, unutar koga se stapaju crte tradicionalne, narodne kulture Srba sa odlikama novoformljenog građanstva, duha prosvetavanja, ali i pomodarstva.

Anonimnost autora u srednjovekovnoj književnosti bila je ukorenjena u verovanje da je čovek samo posrednik između Božije reči i ljudi: „Zlo za srpskog

³ Videti radove iz druge celine zbornika radova T. Bekić, *Srpsko građansko pesništvo*, Novi Sad, Filozofski fakultet, 1988: M.D. Stefanović, *Pesme Jovana Rajića u rukopisnim pesmaricama*, ss. 104-117; M. Kleut, *Dositejeve pesme u rukopisnim pesmaricama*, ss. 118-123; Z. Karanović, *Pesme Lukijana Mušickog u rukopisnim pesmaricama XIX veka*, ss. 124-140; Sava Damjanov, *Tri erotske pesme Lukijana Mušickog u Vukovoj zaostavštini*, ss. 141-152; M. Kleut, *Sterijini stihovi u rukopisnim pesmaricama*, ss. 153-165; M. Kleut, *Zmajeve pesme u rukopisnim pesmaricama*, ss. 85-192; T. Bekić, *Šilerova pesma 'Der Jüngling am Bache' u rukopisnim pesmaricama*, ss. 233-245; T. Bekić, *Zmajev prevod Lesingove pesme 'Die Türken' u rukopisnim pesmaricama*, ss. 246-255.

⁴ M. Kleut, *Srpske rukopisne pesmarice kao izvori za proučavanje usmenog pesništva*, [w:] T. Bekić, *Srpsko građansko pesništvo...*, op.cit., ss. 259-264.

⁵ Z. Karanović i M. Kleut, *Ogledi o jednom vidu predvukovskog beleženja usmenih pesama*, T. Bekić, *Srpsko građansko pesništvo...*, op.cit., ss. 265-301; M. Kleut, *Najstarija zbirka bećaraca – u Pesmarici Nikolaja Begovića*, [w:] T. Bekić, *Srpsko građansko pesništvo...*, op.cit., ss. 395-408.

⁶ R. Barthes, *Smrt autora*, tlm. M. Beker, „Polja” 1984, t. 30, nr 309, s. 450.

srednjovekovnog književnika jeste zlo pred činjenicom da treba da dobije nadahnuće, da traži reč i u takvoj reči da mu se ozari mudrost da bi mogao, posle toga, da piše. Čitav taj krug zazivanja i traženja reči i njenog ostvarenja predstavlja zao posao i pisci ga često tako nazivaju⁷. Dakle, smatralo se da autorsko pisanje ima predznak zla, tako da je nadahnuće trebalo da dođe samo Božjom promisli. Kada je reč o srpskom građanskom pesništvu, razume se, stvar je drugačija. Kako bi iskreno, slobodno, ali i spontano pisao i pevao, građanski pesnik biva pod velom anonimnosti. Neretko je važnije da se samo peva, a zaseban problem predstavlja estetska neujednačenost, makaronizam i neretka trivijalnost pojedinih pesama. Stiče se utisak da je bilo najznačajnije da čovek 18. veka otkrije sebe i piše o profanim problemima koji ga okružuju, pa bi, iako se ne eksplicira, potencijalno *zlo* ležalo u tome da se čuti, ne piše i ne zapisuje ono što diktira sama ljudska svest ili potreba.

Drugi tip pesničke anonimnosti u srpskoj književnosti 18. veka prisutan je u istorijskom priručniku sa bakrorezima i heraldičkim simbolima, *Stematografiji* Hristifora Žefarovića⁸. Ona se etablirala kao knjiga mlade srpske građanske klase u kojoj je upravo jačala nacionalna svest u inokulturnoj i inoverskoj sredini, u uslovima prosvećenog apsolutizma. Srpski patrijarh tražio je da na ugarskoj teritoriji bude potvrđen i nadalje kao patrijarh, te da se njegova patrijaršijska jurisdikcija proširi ne samo na Srbiju, Bugarsku, Dalmaciju, Bosnu, Hrvatsku, već i dalje gde god ima južnoslovenskog naroda pravoslavne vere. Potvrđivanju srpskih privilegija prethodila je upravo *Stematografija*.

U srpskoj revoluciji heraldika postaje popularna i inspiriše oslikavanje Karađorđevih barjaka, a potom utiče na ustanike Miloša Obrenovića, da bi najposle postala predstava znamenja i simbola srpske države. Ustaničke zastave iz 1804. izrađene su u Sremskim Karlovcima, a grbove i kompozicije slikao je Stevan Gavrilović. Kada su austrijski špijuni otkrili ulogu *Stematografije*, predložka za ustaničke barjake, obavestili su bečku cenzuru i knjiga je zabranjena pod pretnjom smrtno kazne⁹. Knjiga je, dakle, bila od velike važnosti za srpski identitet, očuvanje kulturnih vrednosti i istorijske osvešćenosti koja je trebalo da ujedini narod i izazove bojničke pobude.

S druge strane, autoru ili autorima *Stematografije* manje je bilo važno šta je ko činio na planu njene realizacije, jer su smatrali da zajednički cilj nadilazi pitanje ko je konkretno i koliko uradio da bi se ova skupa knjiga publikovala. Georgije

⁷ Đ. Trifunović, *Pesničko zlo Dimitrija Kantakuzina*, „Letopis Matice srpske” 1972, t. 148/410, nr 3, s. 271.

⁸ U nekim citatima u radu navodi se i prezime Džefarović, ali je najustaljenije u literaturi da se srpski istoričar, graver, zograf (i pesnik) navodi kao Žefarović.

⁹ Detaljno je o značaju *Stematografije* u ustaničkoj Srbiji pisao D. Davidov, *Studije o srpskoj umetnosti XVIII veka*, Beograd, Srpska književna zadruga, 2004, ss. 5-7.

Mihailović *Stematografiju* popisuje kao adespotno delo¹⁰, Lazar Čurčić smatra autorom Hristifora Žefarovića (kao i Pavel Jozef Šafarik, Tihomir Ostojić, Jovan Grčić Milenko, Dimitrije Ruvarac, Jovan Skerlić, Mita Kostić, Veljko Petrović)¹¹, a Milorad Pavić tvrdi da je Žefarović bio i autor i barokni pesnik¹². Dinko Davidov konstatuje da je „posmatrana u celini *Stematografija* imala četiri autora: Vitezovića, Pavla Nenadovića, Žefarovića i Mesmera”, a kao glavnog i najodgovornijeg urednika patrijarha Arsenija Četvrtog Jovanovića sa saradnicima¹³. Petar Kolendić smatrao je da Žefarović ne može biti književnik, pa ni autor tekstova u *Stematografiji*, a da bi ovom knjigom pre trebalo da se bave istoričari umetnosti, a ne književni stručnjaci, što smatra i Lazar Čurčić¹⁴.

Sa pitanjem autorstva same *Stematografije* povezano je pitanje ko je napisao stihove koji prate bakroreze srpskih svetaca, što takođe u nauci nije razrešeno do kraja. Stihove ispod slika mogao je da napiše upravo patrijarh Arsenije Četvrti Jovanović ili narodni sekretar Pavle Nenadović Mlađi, a možda i Konstantin Studeničanin¹⁵. Njima je pozdravljeno krunisanje Marije Terezije (25. juna 1741. u Požunu) za ugarsku kraljicu i data joj je podrška u ratu za presto: „No Patrijarh srpskoga naroda, / Ja Arsenije Četvrti. Kakva sloboda / I prostranstvo srpsko beše, štampom / naredih napisati. Ovde pogledajte! / Sve careve, sve svetitelje. / Ne budite, o Srbi, lišeni nade, / Kraljica će ovog leta obući odeću / Ugarsku Carsku; položice na glavu / Krunu, Marija Terezija, da slavu / Podanika nam povrati, za buduća leta / naša, da je čuva Gospod od svake klevete”¹⁶. Godine 1888. Dimitrije Ruvarac objavio je članak *Prvi književni pesnici u srpskoga naroda* u kojem pripisuje Žefaroviću stihove iz *Stematografije*, *Poučenja svetiteljskog* i bakroreza *Sv. Sava sa srpskim svetiteljima*, pa je njegovo mišljenje docnije zastupao i Milorad Pavić¹⁷.

Ako se osmotri struktura heraldičkih stranica u *Stematografiji*, može se konstatovati da je emblematskog karaktera, jer je svaka trodelno modelovana. Sadrži

¹⁰ G. Mihailović, *Srpska bibliografija XVIII veka*, Beograd, Narodna biblioteka Srbije, 1961, ss. 22-31.

¹¹ L. Čurčić, *O autorstvu Stematografije*, [w:] Ibidem, *Srpske knjige i srpski pisci 18. veka*, Novi Sad, Književna zajednica Novog Sada, 1988, ss. 93-96.

¹² M. Pavić, *Istorija srpske književnosti baroknog doba: XVII i XVIII vek*, Beograd, Nolit, 1970, ss. 108, 130, 178.

¹³ D. Davidov, *Stematografija. Bakrorezna knjiga Hristifora Žefarovića i Tomasa Mesmera*, [w:] D. Davidov, *Srpska Stematografija / Beč 1741*, fototip, Novi Sad, Prometej, 2011, s. 41.

¹⁴ L. Čurčić, *Prilozi o Stematografiji Hristifora Džefarovića*, [w:] *Ishodi i staze srpskih knjiga 18. veka*, red. D. Grbić, Novi Sad, Biblioteka Matice srpske, 2006, s. 51.

¹⁵ „U knjizi su ispod grbova dati i stihovi kojih nema u Ritera Vitezovića, a uza sve, još i dve pesme. Jednu pesmu potpisao je Hristifor Džefarović, a drugu narodni sekretar Pavel Nenadović, koji je jamačno napisao stihove i ispod grbova i preveo tumačenja boja i drugo iz knjige Pavla Ritera Vitezovića.” L. Čurčić, *O autorstvu Stematografije...*, op.cit., s. 95.

¹⁶ Stihovi su dati u prevodu Lazara Čurčića: L. Čurčić, *Džefarovićeve 1741. godina*, [w:] *Ishodi i staze srpskih knjiga 18. veka...*, op.cit., s. 40.

¹⁷ L. Čurčić, *Džefarovićeve 1741. Godina...*, op.cit., s. 41.

naslov (određene teritorije, zemlje), sliku grba i ispod grba dati su stihovi. Emblemi se sastoje od *natpisa* (devizza, motto, inscriptio) koji reprezentuje apstraktan pojam, *slike* (pictura, icon, imago) na kojoj je konkretan predmet i *potpisa* (lemma, carmina, subscriptio) u vidu kratke izreke, izreke i pesme ili samo pesme, ređe proze¹⁸. Dakle, emblem se može smatrati književnim žanrom, a u tom kontekstu bi zapravo heraldičke stranice mogle da se smatraju primerima ovog žanra, unutar kojeg se objedinjuju grb viđen kao vizuelna pesma i konkretni stihovi, kojima se zagonetno i ingeniozno oslikava odnos između naslova i grba. Stoga bi stavove Petra Kolendića i Lazara Čurčića možda trebalo relativizovati, budući da u ovom kontekstu *Stematografija* može da se osmotri kao pesničko delo, a autor bakroreza i različitih vizuelnih rešenja potvrđuje se i kao pesnik.

Jedan od upečatljivih primera bio bi grb Trivalije (oblasti Braničeva i Šumadije), na kome se nalazi veprova glava probodena strelom. Na grbu je kruna, a u pozadini oblaci. U potpisu su stihovi na slavenosrpskom jeziku, koji bi se mogli transkribovati ovako: „Strela vepra jest obraz zemli živ javlja / vepu glavu divjago strela ujazvala / V Trivalii muži sut krepki i žestoki / v silah krepkih takovih i jest razum visoki”¹⁹. Iako stihovi donekle prate opis grba, objašnjavaju vezu između srpske oblasti i samog vepra, govoreći o čvrstim i jakim, pomalo divljim muškarcima, koje će pripitomiti ili uloviti strela razuma. Zato je vepar predstavljen kao vrlo smiren i spokojan, bez obzira na to što je pogoden strelom.

S obzirom na to da svaki grb prate stihovi, da pojedini bakrorezi svetaca mogu da funkcionišu kao zasebne vizuelne ili kaligrafske pesme, a da postoji nekoliko teorija o tome ko je autor ili ko su autori *Stematografije*, ova knjiga zapravo postaje delo više autora i u izvesnom smislu se može tretirati kao anonimna. Dakle, ovaj tip anonimnosti bio bi definisan nemogućnošću da se sa sigurnošću potvrdi ko je autor stihovnih delova knjige, ali i baš svih delova koji spadaju u domen likovne umetnosti ili pak emblematike.

Srpsko izdanje *Itike Jeropolitike* (1774), baroknog zbornika emblema, jedna je od manje poznatih knjiga i do danas, nažalost, nije bila niti jednom preštampana. Zainteresovani istraživači mogu je pročitati u digitalnom izdanju na sajtu Biblioteke Matice srpske²⁰. Prethodna izdanja bila su štampana u Kijevu 1712. i 1728, Sankt Petersburgu 1718. i 1724, Moskvi 1730, Lavovu 1760, a potonja u Vajdenu 1790. i Moskvi 1796. Srpsko izdanje sadrži predgovor Atanasija Dimitrijevića Sekereša, a izdata je zaslugom Pavla Julinca. Posvećena je hetmanu Павло Скоропадський,

¹⁸ N. Grdinić, *Emblemi u delu Jovana Rajića*, [w:] *Jovan Rajić: zbornik*, red. M. Frajnd, Beograd, Institut za književnost i umetnost, 1997, s. 233.

¹⁹ D. Davidov, *Srpska Stematografija...*, op.cit., s. 38/2.

²⁰ Knjiga se može listati na linku: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=209&m=2#page/1/mode/2up> [dostup: 31.05.2022].

ali autor knjige nije istaknut na karakterističnom mestu, niti spomenut, već je napomenuto da je sastavljena blagoslovom Kijevsko-pečerskog arhimandrita Atanasija Mislavskog, a da je bakrorezne ilustracije izradio Nikodim Zumbružicki²¹. *Itika Jeropolitika* bila je namenjena obrazovanju i moralnom usavršavanju mladog čitaoca, tako da je udžbenički predznak možda uslovio razlog što su stihovi u dnu emblema ostali nepotpisani. Nije postojala svest ili intencija da se stvara originalno umetničko delo, već stihovi obiluju brojnim aluzijama na *Bibliju*, dok osnovni didaktički tekst predstavlja prerade, parabolične priče i obrade *Svetog pisma*.

Ipak, sa današnje tačke gledišta, može se konstatovati da su odabrani stihovi u vrednosnom pogledu uspeali i da efektno upućuju na iznenađujuće analogije između naslova i slike. Primera radi, na emblemu *Vozderžanje* nalazi se slika krina koji raste na steni. U potpisu emblema su stihovi: „Čestna ženitba i neskverno lože / no ašte ziti kto čiste vozmože / Angelom raven jest on seže vižu / davest v terni podoben jest krinu”²². Ovaj cvet simbolizuje vrlinu koja odoleva svim iskušenjima. Kao što krin uspeva da cveta, iako raste na kamenitoj podlozi i među trnjem, tako bi trebalo da čovek može, ako je uzdržljiv, bez obzira na iskušenja poroka, postići čistotu uma, srca i tela. Emblematska obrada krina inspirisana je *Biblijom*: „Mirišite kao miris tamjanov, cvetajte kao krinovi, širite miris i pesmu pevajte, slavite Gospoda za sva Njegova dela”²³. Moralna hrišćanska zapovest nalaže ispunjenje, primenu zapovesti i slavljenje Boga.

Stoga bi se moglo zaključiti da autor stihova na slavenosrpskom jeziku u *Itici Jeropolitici* ostaje u senci anonimnosti, potencijalno iz istih razloga kao skromni srednjovekovni pisar. On smatra da piše u Božije ime i na korist mladih čitalaca, koje bi trebalo da obrazuje. Istovremeno, poput autora *Stematografije*, njegov rad ima vrednost kao delanje za opštu korist naroda i njegovo duhovno osveščivanje. Sve književnoistorijske činjenice vezane za ovu knjigu bile su poznate (autor predgovora, bakrorezac, finansijer, davalac blagoslova i slično), ali autor estetski i literarno najdragocenijih mesta u knjizi nije poznat. Stoga je autorsko mesto ostalo prazno.

Ovim radom ponuđena je tipologija anonimnog srpskog pesništva 18. veka, kroz primere rukopisnih pesmarica, heraldičkog zbornika i zbornika emblema. Problem zaborava tematizovan je kroz prizmu anonimnosti, ali i brojnih mogućih razloga koji je opravdavaju ili objašnjavaju, svedočeci o istorijskim okolnostima i poetičkim datostima jedne epohe.

²¹ Up. D. Medaković, *Predstave vrlina u srpskoj umetnosti XVIII veka*, [w:] Idem, *Putevi srpskog baroka*, Beograd, Nolit, 1971, ss. 134-135.

²² [Anonim] *Itika Jeropolitika*, Beč, Štamparija Jozefa Kurcbeke, 1774, s. 195.

²³ Odabrani emblem podrobno je protumačen u: N. Grdinić, *Emblemi u delu Jovana Rajića...*, op.cit., s. 237.

Literatura

- Anonim, *Itika Jeropolitika*, Beč, Štamparija Jozefa Kurcbeka, 1774, 309 ss.
- Barthes R., *Smrt autora*, M. Beker tłum., „Polja” 1984, t. 30, nr 309, ss. 450.
- Bekić T. (red.), *Srpsko građansko pesništvo*, Novi Sad, Filozofski fakultet, 1988, 443 ss.
- Čurčić L., *O autorstvu Stematografije*, [w:] Idem, *Srpske knjige i srpski pisci 18. veka*, Novi Sad, Književna zajednica Novog Sada, 1988, ss. 93-96.
- Čurčić L., *Prilozi o Stematografiji Hristifora Džefarovića*, [w:] *Ishodi i staze srpskih knjiga 18. Veka*, red. D. Grbić, Novi Sad, Biblioteka Matice srpske, 2006, ss. 46-55.
- Čurčić L., *Džefarovićeve 1741. godina*, [w:] *Ishodi i staze srpskih knjiga 18. veka*, red. D. Grbić, Novi Sad, Biblioteka Matice srpske, 2006, ss. 35-45.
- Davidov D. (red.), *Srpska Stematografija / Beč 1741*, Novi Sad, Prometej, 2011, 134 ss.
- Davidov D., *Studije o srpskoj umetnosti XVIII veka*, Beograd, Srpska književna zadruga, 2004, 334 ss.
- Grđinić N., *Emblemi u delu Jovana Rajića*, [w:] *Jovan Rajić*, red. M. Frajnd, Beograd, Institut za književnost i umetnost, 1997, ss. 233-257.
- Ivanić D., *Ka genezi srpske poezije: pregledi i studije*, Beograd, Licej, 2011, 364 ss.
- Marinković B. (red.), *Srpska građanska poezija XVIII i s početka XIX stoleća I-II*, Beograd, Prosveta, 1966, 551+556 ss.
- Medaković D., *Predstave vrlina u srpskoj umetnosti XVIII veka*, [w:] Idem, *Putevi srpskog baroka*, Beograd, Nolit 1971, ss. 131-146.
- Mihailović G., *Srpska bibliografija XVIII veka*, Beograd, Narodna biblioteka Srbije, 1964, 383 ss.
- Pavić M., *Istorija srpske književnosti baroknog doba: XVII i XVIII vek*, Beograd, Nolit, 1970, 527 ss.
- Trifunović Đ., *Pesničko zlo Dimitrija Kantakuzina*, „Letopis Matice srpske” 1972, t. 148, nr 3, ss. 271-279.

References

- Anonim, *Itika Jeropolitika* [Itika Jeropolitika], Beč, Štamparija Jozefa Kurcbeka, 1774, 309 pp.
- Barthes R., *Smrt autora* [The Death of the Author], M. Beker trans., “Polja” 1984, vol. 30, no. 309, 450 pp.

- Bekić T. (Ed.), *Srpsko građansko pesništvo* [Serbian Civic Poetry], Novi Sad, Filozofski fakultet, 1988, 443 pp.
- Čurčić L., *O autorstvu Stematografije* [About the Authorship of Stematography], [in:] Idem, *Srpske knjige i srpski pisci 18. veka* [Serbian Books and Serbian Writers of the 18th Century], Novi Sad, Književna zajednica Novog Sada, 1988, pp. 93-96.
- Čurčić L., *Prilozi o Stematografiji Hristifora Džefarovića* [Contributions on the Stematography by Hristifor Džefarović], [in:] *Ishodi i staze srpskih knjiga 18. veka* [Outcomes and Paths of Serbian Books of the 18th Century], D. Grbić (Ed.), Novi Sad, Biblioteka Matice srpske, 2006, pp. 46-55.
- Čurčić L., *Džefarovićeve 1741. godina* [Džefarović's year 1741], [in:] *Ishodi i staze srpskih knjiga 18. veka* [Outcomes and Paths of Serbian Books of the 18th Century], D. Grbić (Ed.), Novi Sad, Biblioteka Matice srpske, 2006, pp. 35-45.
- Davidov D. (Ed.), *Srpska Stematografija / Beč 1741.* [Serbian Stematography / Vienna 1741], Novi Sad, Prometej, 2011, 134 pp.
- Davidov D., *Studije o srpskoj umetnosti XVIII veka* [Studies on Serbian Art of the 18th Century], Beograd, Srpska književna zadruga, 2004, 334 pp.
- Grđinić N., *Emblemi u delu Jovana Rajića* [Emblems in the Work of Jovan Rajić], [in:] *Jovan Rajić* [Jovan Rajić], M. Frajnd (Ed.), Beograd, Institut za književnost i umetnost, 1997, pp. 233-257.
- Ivanić D., *Ka genezi srpske poezije: pregledi i studije* [Towards the Genesis of Serbian Poetry: Reviews and Studies], Beograd, Licej, 2011, 364 pp.
- Marinković B. (Ed.), *Srpska građanska poezija XVIII i s početka XIX stoleća I-II* [Serbian Civic Poetry of the 18th and the Beginning of the 19th Century I-II], Beograd, Prosveta, 1966, 551+556 pp.
- Medaković D., *Predstave vrlina u srpskoj umetnosti XVIII veka* [Representations of Virtues in Serbian Art of the 18th Century], [in:] *Putevi srpskog baroka* [Serbian Baroque Roads], Beograd, Nolit, 1971, pp. 131-146.
- Mihailović G., *Srpska bibliografija XVIII veka* [Serbian Bibliography of the XVIII Century], Beograd, Narodna biblioteka Srbije, 1964, 383 pp.
- Pavić M., *Istorija srpske književnosti baroknog doba: XVII i XVIII vek* [History of Serbian Literature of the Baroque Period: XVII and XVIII Century], Beograd, Nolit, 1970, 527 pp.
- Trifunović Đ., *Pesničko zlo Dimitrija Kantakuzina* [Poetic Evil by Dimitrije Kantakuzin], "Letopis Matice srpske" 1972, vol. 148, no. 3, pp. 271-279.

